

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 5, p. 335-351, October 2012

KARAKEÇİLİ AĞZI SES BİLGİSİ (ÜNLÜLER)*

KARAKEÇİLİ DIALECT (KIRIKKALE) II (VOWELS)

Yrd. Doç. Dr. Serdar YAVUZ

Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Abstract

Dialectology works have considerable and valuable data in terms of strategical language researches. Works of Turkey Turkish dialect are resources for first of all presenting, examining local dialects and forming a dialect atlas. In addition to this, these works will function as a resource for disciplines such as sociology, history, ethnology and etymology.

Data coming out as a result of examining Karakeçili dialect will enable some historical information and data to be questioned. Within the scope of the work, a field study has been done by reaching all the districts and villages of Karakeçili.

In this essay vowels , an element of phonetics of Karakeçili dialect, are tried to be given. Located in Central Anatolia Region, town of Karakeçili of city of Kırıkkale has a considerable importance with its historical, cultural and sociological structure. The field studies we did in the region has given us the opportunity of detecting characteristics of phonetics of Karakeçili dialect.

Keywords: Dialect, Karakeçili, Turkey Turkish dialects, Phonetics, Vowel.

Öz

Ağız bilimi çalışmalarını stratejik dil araştırmaları açısından dikkate değer veriler taşımaktadır. Türkiye Türkçesi ağızları çalışmalarını öncelikle yerel ağızların ortaya koyulması, incelenmesi ve ağız atlasının oluşturulmasında kaynaklık teşkil etmektedir. Bununla birlikte bu çalışmalar, sosyoloji, tarih, etnoloji ve etimoloji gibi disiplinlere kaynaklık edecektir.

Karakeçili ağzının incelenmesiyle ortaya çıkacak veriler bir takım tarihî bilgi ve verilerin sorgulanmasını sağlayacaktır. Çalışma kapsamında Karakeçili ilçesi mahalle ve köylerinin tamamına ulaşılabildiği saha çalışması yapılmıştır.

Bu makalede Karakeçili ağzının sesbilgisi unsurlarından ünlüler verilmeye çalışılmıştır. Kırıkkale ili Karakeçili ilçesi İç Anadolu bölgesinde yer alan tarihî, kültürel, sosyolojik yapısıyla son derece önem arz etmektedir. Bölgede yaptığımız saha çalışmaları Karakeçili ağzı sesbilgisi özelliklerini tespit edebilme imkânı bize vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağzı, Karakeçili, Türkiye Türkçesi Ağzıları, Sesbilgisi, Ünlü.

1-Ünlüler(Vowels)

Yazı dilinde Bulunmayan Ünlüler

Türkçe yazı dili bakımından bol ünlülü bir dildir.¹ İnceleme bölgemiz olan Kırıkkale² ili Karakeçili ilçesi ağzında yazı dilimizde kullanılan ve Türkiye Türkçesi ile ortak olan a, e, ı, i, o, ö, u, ü temel ünlüleri ile bazı Anadolu ağızlarında bulunan kapalı é ünlüsü mevcuttur. Bunlar ile birlikte değişik fonetik ve morfolojik olaylar neticesinde değişmiş başlıca türleri ise şunlardır.

á, â, ā, ê, é, ê, ē, í, ī, í°, ì, ò, ó, ú, ū, ũ, ũ, ù, ũ, ũ. Şimdi bu ünlülerin bir kısmını ele alıp değişim özelliklerini temel ünlüler ile değerlendirip karşılaştırarak belirtelim.

â ünlüsü: a'ya yakın bir yerde boğumlanan, daralmış, yarı geniş, bulanık a ünlüsüdür. Örnekleri çok değildir.

rampâya (XCVIII-28).

á ünlüsü: a ile e arasında düz-geniş, yarı kalın, yarı ince orta damak ünlüsüdür. Değişim a>e veya e<a yönündedir. Daha çok ince a'yı belirtmek için kullanılır. Karakeçili ağzında meydana gelen değişim e>a yönündedir.

bu káz da “bu kez de” (III-35), işTá “işte” (LVII-2), ná gadar “ne kadar” (LXXX-2).

ā ünlüsü: Genişçe, patlayıcı kalın k ve sızıcı ötümlü ğ yanında söylenen kalın a. Karakeçili ağzında kullanılan a ünlüsü genelde ünsüz düşmeleri sonucunda ortaya çıkar.

çatalā “çatalağa” (LXXIX-7), baālīm “bakalım” (I-39).

Karakeçili ağzında özellikle Arapça ve Farsça kelimelerde ünsüz düşmesi olmadan da mevcut olan a sesleri korunmuştur.

cumāat “cemāat” (I-87), taādat (VIII-35), gāfil (XIC-12).

Türkçe olduğu halde zarf fiil eki olan –ınca'nın kullanımı da uzundur.

ğonuncā “konunca” (XCVII-6), varıncā(VI-2).

• Bu makale Karakeçili Ağzı (Kırıkkale) adlı yüksek lisans tezimin ünlüler bölümünden oluşturulmuştur.

¹ Mukim Sağır, “Anadolu Ağızlarında Ünlüler”, **TDAY-B 1995**, s. 377.

² Leyla Karahan Kırıkkale ağzını Batı grubu ağızlar sınıflandırması içine almıştır. Geniş bilgi için bkz. **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, Ankara 1996, s. 117.

Hece düşmelerinde de uzun a ünlüsü görülür.

haber êdecâm “haber edeceğim” (I-93), boşaldacân “boşaltacaksın” (I-106), sohacân “sokacaksın” (I-107), çay içecâz “çay içeceğiz” (III-51), duûn idecâz “düğün yapacağız” (III-79).

ê ünlüsü: Türkçe’de temel ünlülerin dışında olan fakat ağızlarındaki kullanımı dolayısıyla temel ünlüler kadar işlerliği olan bir ünlüdür. e ile i arası bir kullanıma sahiptir. Karakeçili ağızında belirgin bir kullanımı vardır. Kapalı e ünlüsü hep kök hecede bulunur.³ Kapalı e ünlüsü kullanım alanı olarak sözcük türlerinde hem isimlerde hem de fiillerde kullanılmıştır.

êritti “eritti” (I-60), haber êdecam “haber edeceğim” (I-93), yême “yeme” (III-13), yêni “yeni” (III-16), bêş “beş” (III-44), ğaragêçili “karakeçili” (VI-8), êl evinde “el evinde” (XVII-24), yêmek yêmeye “yemek yemeye” (XVIII-3), nêreye “nereye” (XXII-4), zalım al êmmisi “zalim el amcası” (XXVII-14).

Yabancı dillerden geniş kelimelerde i>e değişimi oldukça dikkat çekicidir. Örneği çok değildir.

sêhîrbazsın “sihîrbazsın” (XXIX-15), pêndir “peynir” (XXI-3).

Ses olaylarında da kapalı e ünlüsü görülmektedir nêttiler “ne ettiler” (LXXXVII-14).

î ünlüsü: i>î arası yarı ince, kalın bir ünlüdür. Değişim i>ı veya i<i yönündedir. Bu değişim daha çok eklerde ve özellikle ile edatının kelimeye ekleşmesi ile oluşan bir yapılanma sonucu oluşur. ile edatı i>î arası kullanımın yanı sıra ekleştiği zaman kısalarak da kullanılmaktadır

dayımınan “dayım ile” (I-1), tabî “tabî” (VI-6), nişanlîna “nişanlîna” (XXXVII-6), imamınan “imam ile” (III-78), aḡşamınan (VI-1).

î° ünlüsü: Yarı yuvarlak ı-u arası bir ünlüdür

bî°nlar “bunlar” (III-11), çamı°r “çamur” (XV-64), mı°lla mı°stafa “molla mustafa” (XLII-4).

Bu kullanım derleme yaptığımız bölgedeki daralma temayülünün örneklerini oluşturur.

çavî°şım “çavuşum” (LXXXI-12), çamı°rdan “çamurdan” (XV-29), yağmî°rlarda “yağmurlarda” (XXVII-21).

î° ünlüsü: i ünlüsü ile ü arası hafifçe yuvarlaklaşmış dar i ünlüsüdür.

î°mmetimi isterim “ümmetimi isterim” (XXIX-10).

Genelde ü>i arası bir değişimdir fakat mücûze “mucize” (XXIX-14) kelimesinde bu değişim i>ü yönündedir.

ô ünlüsü: o ile ö arasında yarı ince yarı kalın ön damak ünlüsüdür. Bu ses tam manasıyla kural haline gelmediği için o>ö veya ö>o değişimi gerçekleşir. Ağırlıklı değişim ö>o yönündedir. Karakeçili ağızında örneklerine en sık rastlanan ünlü türüdür.

³ Kapalı ê farklı işaretlerle gösterilmiştir. KYA’da Tuncer Gülensoy e’nin altına nokta ile, NYA’da Zeynep Korkmaz ve KBAYA’da Ahmet Buran ê ile göstermiştir.

samanlık koyü “samanlık kóyü” (I-12), oraya gótürüyo “oraya gótürüyor” (XII-7), beldesine göre “beldesine göre” (XXXI-9), gonyanın gözü “konyanın gözü” (XV-48), kór şeytandan “kór şeytandan” (XVI-10), guzunun gözü “kuzumun gözü” (XX-21).

é ünlüsü: o>u arası geniş bir ünlüdür. Araştırma bölgemizde örnekleri oldukça sınırlıdır. şérda (XLI-4), şérdan(XLI-5).

ú ünlüsü: u-ü yarı ince ve yarı kalın bir ünlüdür. Daha çok kalınlaşma temayülünde olan bir ünlüdür. Bazı ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisi ile ortaya çıkar.

sókún “sökün” (I-58), gúnahımış “günahmış” (II-1), böyük “büyük” (LIII-46), göştúkTe “göçtükte” (LXXIX-14), gúççük “küçük” (XXI-1), gelinim gúrcü “gelinim gürcü” (XXVII-3), gúlerekTen(XXVIII-8), gúdeceK “güdecek” (XXVIII-5), yorúk “yörük” (XXXII-1).

u° ünlüsü: o’ya yönelik yarı kapalı “u” ünlüsüdür. Yarı geniş, yarı kapalı bir ünlüdür.

u°rda “orda” (I-31), şu°furluğu “şöförlüğü” (LXV-23), çu°banın borcu “çobanın borcu” (XXVII-23), du°ğan “doğan” (LIII-36).

ü ünlüsü: ü-ö arası ince ve yarı geniş “ö” ünlüsüne yönelik bir sestir.

Bazı kelime birleşimlerinde birinci kelimedeki u ses düşer “ö” sesi de ü’ye dönüşür.

büyle “böyle” (XXIX-19), büle mi dimiş “böyle mi demiş” (XL-15), üle mi saygı gösteriyolar “öyle bir saygı gösteriyorlar” (LIII-29), üyle cumaat “öyle cemaat” (I-8), üyle yağmır (XXXVIII-6).

Yukarıdan beri işlediğimiz ünlü türlerinin tablosu aşağıdaki gibidir:

a		â		ı
	á		í	
		e	é	ı°
			i	
			i°	
		ö	ù	ü
	ó			ú
o		u°		u

1.1 ÜNLÜ TÜRLERİ

Karakeçili ağzında Türkiye Türkçesindeki asli ünlülerin hepsi a, e, ı, i, u, ü, o, ö kullanılmaktadır. Bunların dışında yine hemen hemen tüm Anadolu ağızlarında kullanılan kapalı e sesini dokuzuncu ünlü olarak katabiliriz. Bu temel ünlülerin dışında bazı ses olayları ile oluşan ünlüleri “Yazı Dilinde Bulunmayan Ünlüler” başlığı ile inceledik. Şimdi ise yöremizde kullanılan ünlüleri boğumlanma süreleri bakımından ele alacağız.

Söyleniş süreleri bakımından bölgemiz ağızlarındaki ünlüleri “Normal Süreli Ünlüler”, “Uzun Ünlüler”, “Kısa Ünlüler”, “İkiz Ünlüler”, “Geniş Ünlüler” başlıkları altında inceleyeceğiz.

1. 1. 1. Normal Süreli Ünlüler

Normal söz temposuyla ortalama bir sürede boğumlanan ve duyulur hale gelen ünlülere, normal süreli ünlüler denir.⁴ Karakeçili ağzında çeşitli fonetik hadiseler ve kişisel bir takım kullanımlar hariç Türkçenin normal ünlüleri hakimdir.

Herhangi bir değişikliğe uğramamış normal süreli ünlüler:

dikerdiK “dikerdik “(I-4), şarka “şarka” (XL-17), dimiş “demiş” (XL-21).

Değişik fonetik olaylar sonucunda ortaya çıkan normal süreli ünlüler:

obürü “öbürü” (XL-17), ğaymaĥam “kaymakam” (LXXVIII-4), ğızın başı “kızın başı” (LXXII-17), ğabilenin adı “kabilenin adı” (LXXII-24).

Yabancı kelimelerin bir kısmı da Türkçenin söyleyiş yapısına uydurularak normal ünlüler sınıfına sokulmaktadır.

cumaât “cemaat” (I-8), sahat “saat” (III-28)

1. 1. 2. Uzun Ünlüler(Long Vowels):

Türkiye Türkçesinde⁵ ünlülerin uzunluğu⁶ ve kısalığı yazı dilinde söz konusu değildir. Metin derlediğimiz bölgede birçok ünlünün uzunluğu ve kısalığı söz konusudur. Boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan ya da normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlülere uzun ünlü denir.⁷

Türkçede uzun ünlüler meselesi çok uzun süreden beri dikkatle incelenmektedir. Uzun ünlülerin varlığı yazı dilimizde kabul edilmese bile Türkiye Türkçesi ağızlarında uzun ünlülere rastlanmaktadır.⁸ Uzun ünlülerin yöremiz ağızlarındaki oluşum sebepleri şunlardır:

1. 1. 2. 1. Hece Kaynaşması ile Meydana Gelen Uzunluklar:

İç seslerde ünlüler arasında bulunan bazı ünsüzlerin ñ, ğ, k, y, r, h zamanla eriyip kaybolması, bu ünsüzlerin her birinin kendi hecesi içinde bulunan ünlü kendinden önceki hece ünlüsü ile kaynaşarak uzun bir ünlü oluşturur. Yöremizde hece kaynaşması yoluyla oluşmuş uzun ünlüler çoktur.

bā, “bana” (XCVI-30), seçeçeyiK/seçeciK” seçeçēiz” (LXVIII-3), alacām “alacağım” (VVIII-15), vallā “vallaha” (V-17), nāptın “ne yaptın” (XLII-21).

1. 1. 2. 2. Ünsüz Düşmesi İle Meydana Gelen Uzunluklar:

Kelimedeki bir ünsüzün değişik sebeplerle düşmesi yanındaki ünlünün uzamasına sebep olur. Yöremizdeki ünlü uzunluklarının en önemli sebebi ünsüz düşmesidir.

⁴ Ahmet Buran, age, s. 25.

⁵ Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleninde Prof. Dr. Ahmet Buran Anadolu Ağızları isimlendirmesi yerine Türkiye Türkçesi teriminin daha uygun olacağını belirtmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. TDK Yay., Ankara 1999.

⁶ Muharrem Ergin, Türk Dilbilgisi, İstanbul 1989, s. 35.

⁷ Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara 1992, s. 156.

⁸ Uzun ünlüler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Zeynep Korkmaz, Batı Anadolu Ağızlarında Asli Vokal Uzunlukları, TDAY-B 1953, s. 197-204.

Ünsüz düşmesi ile meydana gelen uzunluklar r, k, ğ, l, y, f, n, g, n, s, ünsüzlerinin düşmesi ile ortaya çıkar.

Şimdiki zaman -yor ekindeki r ünsüzünün düşmesi sonucu oluşan ünlü uzunluğu bölgemizin en karakteristik özelliğidir.

bazım biniyō “bazen biniyor” (I-40), ğurtuluyō “kurtuluyor” (LVIII-21), açıyō “açıyor” (LIX-8), dutuyō “tutuyor” (LIX-12), dünān “düneğin” (LIII-42), baālīm “bakalım” (I-39), dēze “teyze” (LXX-5), ānamış “anlamış” (II-96), bōle “böyle” (III-104), çit sürmeye “çit sürmeye” (VII-1), biliyōn mu “biliyor musun” (XII-3), lā çıksın “lan çıksın” (VIII-19), ōsürüdü “öksürdü” (LXXXII-2), mākeme “mahkeme” (XLI-12), baā “bana” (LXXXI-18), mevkīnde “mevkisinde” (LXXIX-7).

1. 1. 2. 3. Ünsüz İkizleşmesi İle Meydana Gelen Uzunluklar:

Ünsüz ikizleşmesi ile doğan uzunluklar yöremizde nadiren kullanılmaktadır.

sōnna “sonra” (II-103) Bu kelime uzun ünlünün yanı sıra ilerleyici benzeşme olayı ve n>r değişimi de vardır.

1. 1. 2. 4. Yabancı Kelimelerdeki Ünlü Uzunlukları:

Karakeçili ağzında yabancı kelimelerdeki uzun ünlüler korunmaktadır.

usūluynan “usulü” (III-1), cumāat “cemaat” (XCII-12), taādat(VIII-35), gāfil(XIC-8)

1. 1. 2. 5. Vurgu ve Tonlama İle Meydana Gelen Uzunluklar:

Vurgulu söylenen he diğerlerine göre biraz daha uzun söylenir. Bu durumda daha çok konuşan kişinin söyleniş özelliği ortaya çıkar.

yāv didi “yav dedi” (VIII-15), iki gündür yōğti “iki gündür yoktu” (VIII-33), bōle “böyle” (XI-13).

1. 1. 2. 6. Ünlü Karşılaşmasından Meydana Gelen Ünlü Uzunlukları:

Türkçe bir kelime iki ünlü yan yana gelmez. Bu durumda ara bir ünsüz türemesi görülür. Karakeçili ağzında da ünlü ile biten ve yine ünlü ile başlayan iki kelime yan yana geldiğinde ünlülerden biri düşer, diğer ünlü ise uzun şekilde okunur.

eşşālmaya “eşya almaya” (XCIII-3), nēfTiler “ne ettiler” (XXXVII-14), nōlursa “ne olursa” (LVI-32).

1. 1. 3. Kısa Ünlüler(Short Vowels):

Normal ünlülerin boğumlanma sürelerinden daha kısa bir sürede boğumlanan ünlüye kısa ünlü denir.⁹ Bu olay daha çok ı, i gibi dar ünlülerde meydana gelir. Ünlü kısalması, ön sestem çok iç ve son seslerde görülür.

Orta hece düşmesine uğrayabilecek açık ve kapalı hecelerde özellikle -l ünsüzü orta hecedeki ünlüyü kısaltır.

yalınız gitmek “yalnız gitmeyiz” (I-81), güzūlaçı “güzlaçı” (I-15), ğizīmaz “kızmaz” (I-109).

-i(mek)cevher fiili isimlerle ve fiillerle birlikte kullanımında ünlünün kısaldığı görülür.

bulunurīdı “bulunurdu” (I-64), alınırīdı “alınırđı” (III-1), gunahīmīş “günahmış” (II-1), olurīmīş “olurmuş” (II-5), üzümūdū “üzümdü” (III-22).

⁹ Zeynep Korkmaz, **Grammer Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1992, s. 103.

Bir kısım kelimelerde ünlüler arasındaki k, ğ, h, v ünsüzlerinin düşmesi sonucu iki ünlünün karşılaştığı görülür. Ünlü ikizleşmesi de denilen bu olayda yükselen ikiz ünlülerin hep dar kullanılır.

deliannı “delikanlı” (II-60), dünürlüe “dünürlüğe” (LIV-6), ümmüan “ümmühan” (LIII-40), pehlîanı “pehlivan” (LIX-4).

Alçalan ikiz ünlülerde de dar olan ikinci ünlü metinlerimizde kısılır.

yimaî “yemeği” (III-76), ekmaîna “ekmeğine” (III-75), bilaînın “bileğinin” (XXIX-23), guvai “güveyi” (III-164), evraî “evrağı” (XIX-28).

İle edatının ekleştiği durumlarda i ünlüsünün kısaldığı görülür.

tekbirînen “tekbirile” (III-167), imamînan “imam ile” (III-78), atlarînan “atlar ile” (VII-24), ciletînen “jilet ile” (XXXIII-4), tentirotînen “tentürdiyot ile” (VII-9).

Genellikle yabancı kelimelerde yan yana bulunan iki ünsüz arasında bir ünlü türemektedir. Bu iki ünsüz arasına gelen ünlü kısılır.

ğîraldan “kraldan” (XCV-19), tîren “tren” (85-20), tîrahtor “traktör” (LXXI-1), tîrabizon “trabzon” (LXV-18).

1. 1. 4. Geniz Ünlüleri(Nasalised Vowels)

Ünlülerin boğumlanmaları arasında geniz yolunun açık olup, bunların boğumlanma niteliklerine genzellik kattığından bu özelliği taşıyan ünlülere geniz ünlüleri denir.¹⁰

Yazı dilimizde kaybolduğu halde hemen hemen bütün Anadolu ağızlarında yaşayan nazal n’ler hece kaynaşması ve ünsüz değişmesi gibi durumlarda kaybolurlarken fonksiyonlarını yanlarındaki ünlülere yükleyerek bunlara genzellik özelliği katarlar.

bâ fısıldalar “bana fısıldalar” (XCVI-30).

1. 1. 5. İkiz Ünlüler(Diptong)

Kelimelerin iç seslerinde ve ünlüler arasında bulunan ğ, h, y, v ünsüzleri eriyip kaybolduklarında yan yana gelen ünlüler tek bir nefes baskısı altında birleşerek ikiz ünlüleri oluştururlar.¹¹

İncelediğimiz metinlerde üç türlü ikiz ünlü örnekleri görülmektedir.

1. 1. 5. 1. Yükselen İkiz Ünlüler

Birinci ünlülerinin ikincilere göre daha dar ve süreksiz ünlüler bulunan ikiz ünlü türleridir.

-ia: -k düşmesi ile: deliannı “delikanlı” (II-60).

-üa: -h düşmesi ile: ümmüan “ümmühan” (LIII-39).

-üe: -ğ düşmesi ile: dünürlüe “dünürlüğe” (LIV-6).

-ia: -v düşmesi ile: pehlîanı “pehlivanı” (LIX-4).

¹⁰ Ahmet Buran, Keban Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, Ankara 1997, s. 30

¹¹ Zeynep Korkmaz, Gramer terimleri Sözlüğü, Ankara 1992, s. 85.

1. 1. 5. 2. Eşit İkiz Ünlüler

Her iki seslisindeki ünlüsü aynı ve biçimlenmeleri eşit olan ikiz ünlü türüdür.

aa: -k düşmesi ile: baālım “bakalım” (I-39).

üü: -ğ düşmesi ile: düün “dügün” (III-50).

ea: -k düşmesi ile : ötea “öteki” (XIV-21).

ıı : -s düşmesi ile: kıyına “kıyısına” (XLI-18).

ee: -ğ düşmesi ile: leenlere “leğenlere” (LXXIV-5).

ii: -y düşmesi ile: şitmesinler “şey etmesinler” (LIII-10). Bu eşit ikiz ünlü olayında e>i değişimi ile birlikte ünlü ikizleşmesi olayı da meydana gelmiştir.

1. 1. 5. 3. Alçalan İkiz Ünlüler

İkinci ünlüleri birincilere göre daha dar ve süreksiz olan ikiz ünlü türlerine denir. Metinlerimizde bu ikiz ünlü türünün örneklerine çok sık rastlanmaktadır.

ai: bu kaizde “bu kezde” (III-130).

arı: -y düşmesi ile: guvai “güveyi” (III-165).

ei: -ğ düşmesi ile: eildim “eğildim” (LXXVII-7).

öü: -g düşmesi ile: söüdün “söğüdün” (XXV-17).

eri: -k düşmesi ile: öteini “ötekini” (XXX-4).

ou: -ğ düşmesi ile: kouşuna “koğuşuna” (XLIII-9).

İkiz ünlü olayı sadece Türkçe kelimelerde görülmez. Yabancı kelimelerde de ortaya vardır.

taādat(VIII-35), mutiim (XCV-6).

1. 2. Ünlü Uyumu(Vowels Harmony)

Bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkiye Türkçesi yazı dilinde de ses uyumu adını verebileceğimiz olayın bulunması pek tabiidir.¹² Ünlü uyumu bir kelimedeki ünlülerin kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirine uyması demektir. Bu olay Türk dilinin en önemli olayıdır. Bu kural ilk edebi metinlerden günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

1. 2. 1. Kalınlık- İncelik Uyumu

Türkçe bir kelimedede kalın ünlüden sonra kalın, ince bir ünlüden sonra ince ünlüler gelir. Dil uyumu veya kalınlık – incelik uyum olarak bilinen fonetik hususiyet Türkçenin, Altay dillerinin, bir kısım Ural dillerinin belirgin niteliğidir.¹³ Tahsin Banguoğlu'na göre kalınlık incelik uyumu kanunu tarih öncesi gelişme çağlarında ortaya çıkmış hususiyettir.¹⁴ Hayati Develi'ye göre kalınlık – incelik uyumu bir ilerleyici benzeşme hadisesidir.¹⁵ Karakeçili ağzında ünlü uyumunun sağlamlığı dikkati çekecek kadar belirgin ve kuvvetlidir. Bu belirginlik öyle dikkat çekicidir ki yazı dilinde ünlü uyumundan kaçınan bazı ekler, edatlar, ünlü uyumu aranmamasına rağmen yabancı kelimeler bile uyuma sokulmuştur.

¹² Mecdut Mansuroğlu, “Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu”, **TDAY B** 1959, s. 81-93.

¹³ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara 1995, s. 51.

¹⁴ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, İstanbul 1994. uyumlar, Ankara 1995, s. 27.

¹⁵ Hayati Develi, **Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. y. y. Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, Ankara 1995, s. 27.

Yazı dilinde dudak ünsüzlerinin yanında yuvarlak olarak bulunan ünlüler bölgemiz ağızlarında genelde düzleşmişlerdir.

tabı'r "tabur" (I-28), çavı'sı "çavuşu" (VIII-34), kavı'n kavun (I-106), çami'r çamur (XV-64).

Yapıları ile ilgili olarak birleştikleri kelimelere hep kalın ya da hep ince olarak eklenen ve bundan dolayı da kalınlık–incelik uyumuna uymayan bazı ekler ve son çekim edatları vardır ki, bunlar öteki Anadolu ağızlarının bir çoğunda olduğu gibi Karakeçili ağızında da belirgin bir şekilde uyuma girmişlerdir. Bu şekilde olan ek ve edatların bazıları şunlardır:

-i cevher fiilinden türetilmiş olan -iken zarf fiilinin ekleşmiş ve ekleşmemiş şekilleri vardır.

çıharhan "çıkarken" (I-49), gazarha "kazarken" (XC-7), duruhan "dururken" (LXXXI-4),

Bazen genişletilmiş -kana /-kene şekilleri kullanılır.

gelirkene "gelirken" (III-46), gaynarhana "kaynarken" (XXXII-34), oynarhana "oynarken" (LVII-10), boğuşurhana "boğuşurken" (XIX-25), yağarhana "yağarken" (C-3).

Son çekim edatı ile uyum değiştirecek -ıla, -ula, veya -ulan şekli ile kelimeye eklenir. Çoğu zaman -l/-n değişimi ile ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde kullanılan -n vasıta hal ekinin ilavesiyle –ilen, -inan, -man olarak da kullanıldığı görülür.

tükürüğnen "tükürük ile" (II-97), etinen "et ile" (II-94), ceryanlan "ceryan ile" (LVII-20), imamınan "imam ile" (III-79) zabahnan "sabah ile" (III-83), beniylen "benim ile" (XIII-4), dostunan "dostu ile" (XXVII-10), göyun ile "koyun ile" (LXXIX-5).

Son çekim edatı bazen eklendiği kelimedede hece düşmesine sebep olur.

bunnan "bunun ile" (XXVIII-5), onnan "onun ile" (XLI-11).

Yazı dilimizde daima ince şekliyle kullanılan ki bağlacı ve -ki eki kalınlık–incelik uyumuna uymuştur.

dallardıhı "dallardaki" (III-16), çadırdaki ağalara "çadırdaki ağalara" (LXXXIII-5), ordaki çadıra "ordaki çadıra" (LXXXIII-3), dağdahı eşgiya "dağdaki aşkiya" (XCV-38).

ET'de kanğı, kanı şekillerinde bulunan kelime Türkiye Türkçesinde hangi. hani şeklinde ünlü uyumu dışında kullanılmasına rağmen ağız araştırması yaptığımız Karakeçili ağızında uyuma girer.

hangısı "hangisi" (XV-4), hanı "hani" (III-18), hangısıysa, hangisiyse (XVIII-6), hanğısında hangisinde (III-108)

-i cevher fiilinin anlatılan, görülen geçmiş zaman kipleri ve şart kipi ile yapılan -idi, -imiş, ise gibi şekilleri kalın ünlülü kelimelerden sonra uyuma girer.

varıdı varidi (XC-8), güdüyodum güdüyordum (LXXVII-2).

Haydi ünlemi de yöremizde bazı kullanımlarda hadı söylenişi ile uyuma girmiştir. hadı "haydi" (I-23), hadı haydi (I-25)

Bunlardan başka ne kadar, ne olur, biraz gibi bazı bileşik kelimelerde hece kaynaşması, ilerleyici ve gerileyici benzeşme ile uyuma girer. Kelime bileşimlerinde ikinci kelimenin ünlüsü baskın hale gelip birinci kelimenin ünlüsü yutar.

nağğadar “ne kadar” (XXV-13), narıyon “ne arıyorsun” (XL-13), napıcağ “ne yapacak” (LI-14).

Elma kelimesi de Eski Türkçedeki gibi alma şekliyle kullanılmıştır.

ğargalı'nın alması “kargalının elması” (XVII-32).

Şimdiki zaman –yor eki ünlü uyumlarına uymaz. Fakat Karakeçili ağzında bu ek değişik sebeplerle, incelmek-düzlemek, uyuma sokulmuştur.

diyirmiş “diyormuş” (XLI-14), diyirik “diyoruz” (CII-5).

1. 2. 1. 1. Yabancı Kelimelerde Kalınlık İncelik Uyumu

Diğer Türkiye Türkçesi ağızlarında olduğu gibi Karakeçili ağzında da yabancı kelimelerin sayısı çoktur. İşte bu tür kelimeler Türkçenin kalınlık- incelik kuralına uydurularak uyum aykırılığı Karakeçili ağzında ortadan kaldırılmaktadır.

Bu olay;

1-Gerileyici Ünlü Benzeşmesi,

2-İlerleyici Ünlü Benzeşmesi şekillerinde gerçekleşmiştir

1. 2. 1. 1. 1. Gerileyici Ünlü Benzeşmesi

asbap “esbap” (III-139), üş dene “üç tane” (XXI-28).

1. 2. 1. 1. 2. İlerleyici Ünlü Benzeşmesi

hatca “hatice” (XXXVII-5), ısmayıl “ismail” (XXXIV-12), mahsanda “mahzende” (VI-14).

Hem ilerleyici hem de gerileyici benzeşme etkisinde kalan nadir kelimeler vardır. püsküvü “bisküvi” (III-33), barabar “beraber” (XLI-15).

1. 2. 1. 2. Kalınlık-İncelik Uyumunun Bozulması

Kalınlık- incelik uyumu bölgemizde kuvvetli olduğu halde bazı durumlarda uyum bozukluğu görülür. Uyum bozukluğunun başlıca sebebi bazı ünsüzlerin yanlarındaki ünlüleri inceltme ve kalınlaştırma etkisine sahip olmalarındandır.

-ğ ünsüzü: önceğindan (I-65), delâğın “dileğin” (I-88).

-c ünsüzü: gidecân “gidecen” (I-83), gidincâ “gidince” (XIX-13).

-f ünsüzü: felanca “fakanca”(LIII-6).

-g ünsüzü: gâtirdim “getirdim” (LI-14).

1. 2. 1. 3. Uyum Değişmesi

Bazı ünsüzleri, ünlü incelmeleri ve ünlü kalınlaşması yoluyla uyum bozukluğuna sebep oldukları gibi iki veya daha çok heceli Türkçe ve yabancı bir kelimenin ünlülerini kalınlaştırarak veya incelterek o kelimenin uyumunun değiştirilmesine uyum değişmesi denir.¹⁶

¹⁶ Tuncer Gülensoy, **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, Ankara 1988, s. 34.

felen “falan” (I-36), ütenler “kazananlar” (III-143), mudurun “müdürün” (XV-37),

1. 2. 2. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu(Lobial Attraction)

Bir kelimedeki vokallerin düzlük yuvarlaklık bakımından birbirine uymasına düzlük yuvarlaklık uyumu denir.¹⁷ Bir kelimenin ilk hecesinde düz ünlü varsa (a, e, ı, i) sonraki hecelerde de düz ünlüler bulunmalıdır.

Bir kelimenin ilk hecesinde yuvarlak bir ünlü varsa (o, ö, u, ü) sonraki hecelerdeki ünlüler (a, e) veya (u, o) olur.

1. 2. 2. 1. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması

1. 2. 2. 1. 1. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumunun Köklerde Bozulması

Bazen kelimenin kökünde bu uyumun bozulduğu görülür. Dar ünlülerin yuvarlaklaştığı görülür.

ahurlarda “ahırlarda” (LXXXVII-1), ahuna “ahına” (LXXXV-1), için “için” (LXXXVII-34).

1. 2. 2. 1. 2. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumunun Eklerde Bozulması

Ki bağlacı yazı dilinde olduğu gibi araştırma yaptığımız bölgede de düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozar.

halbuki (LXXXVII-27).

Türkçede dudak ünsüzleri b, m, v, p ile kurulan kelimeler düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozar. Fakat metin derlediğimiz Karakeçilide yuvarlak ünlüler yanlarındaki ünsüzlerin etkisiyle daralarak kelimeyi uyuma sokar.

hamırı “hamuru” (LI-11), çavı°ş “çavuş” (LXVII-2), camızlarda “camuslarda” (XXIII-11).

Görülen geçmiş zaman eki düz ünlülere bazen yuvarlak şekliyle geldiği görülür. Örnekleri sınırlı olan bu olay uyumu bozar.

giderdum “giderdim” (LVI-34), yoğti “yoktu” (VIII-33), düşTi “düştü” (XXXIV-22).

Şimdiki zaman eki yazı dilinde uyuma girmeyen eklerin başında gelir. Ancak bu ek bazı kullanımlarda yuvarlak olan ünlünün darlaşmış bi şeklini görürüz.

seslenmiyim “seslenmiyorum” (LIII-13), diyirmiş “diyormuş” (XLI-14)

Bunun dışındaki kullanımlarda -yor eki uyumu bozar.

bilmiyö, “bilmiyor” (XXXIII-4), kesiyö “kesiyor” (XXXIII-16), ağlıyom “ağlıyorum” (XX-20), geçiyö “geçiyor” (XXI-27), soramıyoğ “soramıyoruz” (XXII14), küsüyö “küsüyor” (XXVI-11).

-i (mek) cevher kelimeler ile kaynaşma olayının sağlandığı zamanlarda uyum bozulmaz

buyıdı “buydu” (XI-9), görıdı “koydu” (XXXIII-18).

¹⁷ Muharrem Ergin, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1989, s. 69.

1. 3. Ünlü Değişmeleri (Vowel Gradations)

Ünlü değişmeleri Karakeçili ağzında hemen hemen bütün ünlülerde görülmektedir. Bu değişim ya komşu hecedeki ünlünün ya da yanlardaki ünsüzlerin etkileri ile gerçekleşir.

Metinlerde tespit edilen ünlü değişmeleri aşağıda sırasıyla belirttiğimiz bölümlerde ele alınıp işlenmiştir.

1. 3. 1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

Bu olay bazı ünsüzlerin etkisiyle olabildiği gibi uyum değişmeleriyle de meydana gelmektedir.

a>e değişimi: Derleme yaptığımız Karakeçili ilçesinde örnekleri en çok olan ünlü değişim olayıdır. felen “falan” (I-36), kayvelti “kahvaltı” (I-73), ütenler “kazanalar” (I-143), gardiyenler “gardıyanlar” (XV-53), devarın “davarın” (XIX-8), ğaymeham “kaymakam” (XIX-12), üç dene “üç tane” (XXI-28), peceden “pacadan” (I-60), ecik “azıcık” (LIII-37).

a>i değişimi: Derleme yaptığımız bölgeye has bir özellik olan a>i değişimi daha çok istek kipi a, e'nin darlaşıp incilmesiyle oluşur. aliyim “alayım” (III-2), yaptırıyım “yaptırayım” (XII-7), oliyim “olayım” (XLI-2), inciK “azıcık” (XXXVII-17).

i>i değişimi: Ağız taraması yaptığımız Karakeçili’de örnekleri çok değildir. yaptırıyım “yaptırayım” (XII-7), ağardi “ağardı” (XX-26), açim “açayım” (XXXVII-1), ğari “karı” (XLII-1).

u>ü değişimi: Karakeçili ağzında örnekleri çok değildir. ütenler “kazananlar” (III-143), mucüzelerini “mucizelerini” (XXIX-14), sürüye “suriye” (LXV-11), cümeye “cumaya” (XCII-18).

o>i değişimi: Karakeçili ağzında sadece şimdiki zaman –yor ekinin uyuma girdiği zamanlarda görülür. Örnekleri kısıtlıdır. diyirmiş “diyormuş” (XLI-14).

1. 3. 2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması:

e>a değişimi: Metin derlediğimiz Karakeçili ilçesinde yoğun olarak görülen değişim türüdür.

çıharhan “çıkarken” (II-49), mınasıbısa “münasip” (III-6), bu kazda “bu kezde” (III-35), hankısında “hangisinde” (III-108), asbabı “sebebi” (III-138), mahsanda “mahzende” (VI-14), inâğı “ineği” (VI-14), barat “berat”(XV-14), dafa “defa” (XV-19), madamki “mademki” (XXXI-14), amaliyat “ameliyat” (XXXV-1), mâşara “mahşere” (XII-4), bebai “bebeği” (LVI-37).

alması “elması” (XVII-32), bu kelimedeki değişimi ünlü değişiminden çok bölgedeki kelimenin ET’deki halinin muhafaza edildiği söylenebilir.

e>ı değişimi: bazım “bazen” (I-40), aynım “aynen” (VI-21).

e>a değişimi: digarı “diğeri” (XIV-6), ilâgene “leğene” (XL-7).

i>ı değişimi: haydı “haydi” (I-67), delâğın “dileğın” (II-84), hanı “hani” (III-18), asbabı “sebebi” (III-138), künyasın “künyesini” (XXI-3), harpıç “kerpiç” (XV-29), tufaım “tüfeğini” (LXXII-6), zalım “zalim” (LXII-7).

i>ı değişimi: dayımınan “dayım ile” (I-1), nişanlına “nişanlına” (XVII-6), nişancıydım “nişancıydım” (LXVII-2).

ö>o değişimi: Metin taraması yaptığımız Karakeçili ilçesinde örneklerine sıkça rastlanır. gözü kór “gözü kör” (XXVIII-9), yorúk “yörük” (XXXII-1), onúme “önüme” (XXXVII-8), oburı “öbürü” (XL-17), kıpak “köpek” (LI-22).

ö>o değişimi: kóye “köye” (I5), gótüreceğ “götüreceğ” (I-25), gózu kor “gözü kör” (XXXII-9), dókuyorus “döküyoruz” (XXXII-32), górunce “görünce” (LXXXV-75), kıtu “kötü” (XXVIII-6).

ü>u değişimi: Karakeçili ağzında örneklerine sık rastlanan değişim şeklidir. mubarağın “mübareğın” (VI-12), mudurun “müdürün” (XV-37), turkı “türkü” (XV-45), ğunyasın “künyesini” (XXI-35), şukúr “şükür” (XXXVII-3), huķúmet “hükümet” (LXXXVII-3), ğuvaı “güveyi”(XCI-50).

ü>ú değişimi: Değişimin tam gerçekleşmediği kalınlaşma eğiliminden ortaya çıkmıştır. üç ğún “üç ğün” (I-14), ğúnahımış “günahmış” (II-1), ğúllerdi “gülerlerdi” (III-54), ğúççüĝ “küçük” (XXI-1), boyúkler “büyükler” (XXV-12).

1. 3. 3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

ı>u değişimi: vardumda “vardımda” (XXXIV-58), oluyum “olayım” (XX-10), ahuna “ahına” (LXXXV-1), aħurlar “ahırlar” (LXXXVIII-1).

i>ü değişimi: púsküvü “bisküvi” (III-33), üçün “için” (XXV-9), mücüzelerini “mucizelerini”(XXII-14), sürüye “suriye” (LXV-11), pürü “peri” (XCVIII-15).

e>ü –u değişimi: bócük “böcek” (XCI-2), pürü “peri” (XCVIII-15), cumāat “cemaat” (I-8).

a>u değişimi: bubam “babam” (LIII-26), orudan “oradan” (XXII-8), oluyum “olayım”(XX-10).

1. 3. . 4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

ü>i, ı değişimi: mınasıbısa “münasip ise” (III-6), eyip sultan “eyüp sultan” (XXXV-37), üleşmişler “bölüşmüşler”(XII-3).

u>ı, ı̇ değişimi: Karakeçili ağzında en bol örnek veren ünlü değişimi olayıdır.

size olır “size olur” (III-7), barıt pabriħası “barut fabrikası” (VI-11), ğarpız “karpuz” (XIV-26), camızlarda “camuslarda” (XXIII-1), kavı°nlar “kavunlar” (-105), bı°nlar “bunlar” (III-11), davı°lci° “davulcu” (III-83), bı°dadım “budadım” (XXVI-13), hacıpdılla “hacı apdullah” (LXXIX-23), mest babuc “mest papuç” (LXXXVI-11).

u>i değişimi: dutivirince “tutuverince” (LXI-10).

o>ı̇ değişimi: mılla mıstafa “molla mustafa” (XLII-5)

1. 3. 5. Geniş Ünlülerin Daralması

a>ı, i değişim: Örnekleri oldukça boldur.

aliyim “alayım” (III-2), oynıyacayıħ “oynayacağız” (III-131), yapıtriyim “yapıtrayım” (XII-7), orıya “oraya” (XXI-2), inciK “azıcık” (XXVII-17), iman “aman” (LVI-22), anğırıyđı “ankaraydı” (LXI-1), ğınıya “kınaya” (XCII-34), boylıyamadı “boylayamadı” (LXXXV-38).

a>u değişimi: orudan “oradan” (I-25), bubam “babam” (LIII-22), allah’a ekber “allahu ekber”(XCII-71), oluyum “olayım” (XX-10).

e>i, ı değişimi: Metin derlediğimiz Kırıkkale ili Karakeçili ilçesinde örneklerine en çok rastladığımız değişim türüdür.

didi “dedi” (I-23), çeki çekmez “çeker çekmez” (II-33), yapıviricîK “yapıverceğiz” (III-21), patatis “patates” (III-71), gaybidellerdi “kaybedelerdi” (XIV-11), diseymiş “deseymiş” (XV-17), asbabı “sebebi” (XXII-7), sizer “sezer” (XIII-77), Kiçemez “geçemez” (XXV-22), diyal değil(I-2), bazım “bazen”(I-40).

o>u değişimi: Örnekleri oldukça kısıtlıdır. ğumutan “komutan” (XIX-19), buğazı “boğazı” (XIV-31).

o>ü değişimi: Örnek sayısı oldukça kısıtlıdır. boyúklerden “büyüklerden” (XXV-2).

ö>ü değişimi: üleşmişler “bölüşmüşler” (XXXIV-3), üzden “özden” (LVI-19), üven “öven” (LVI-21).

ö>ú değişimi: úyle “öyle” (VII-22), dúve dúve “döve döve” (LVI-21).

1. 3. 6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

i>a değişimi: Bölgemizde örnekleri çok değildir. ötea “öteki” (XIV-21), diyalısa “değil ise” (XIV-4).

i>e, ê değişimi: deláğın “dileğın” (II-84), yane “yani” (XXV-7), heç bir “hiçbir” (XXXI-16) hane “hani” (LIX-10), êyi “iyi” (I-13).

ü>ö değişimi: nöfos “nüfus” (XV-1), böyük “büyük” (I-7).

u>o değişimi: şoraya “şuraya” (XIX-14), ğorutmadı “kurutmadı” (XXXIV-3), yogoslavva “yugoslavva” (XXXV-53), yoğarı “yukarı” (XCVI-5).

i>ü değişimi: püsküvü “bisküvi” (III-33).

Bölgemizde dikkati çeken bir husus da bazı kelimelerin E. T’deki şekillerini koruyor olmasıdır.

alma “elma” (XVII-32), yürü “yürü-“ (I-6), êyi “iyi” (I-13).

Yukarıdan beri incelediğimiz ünlü değişim olayları aşağıdaki gibidir.

Kalın ünlülerin incelenmesi, ince ünlülerin kalınlaşması, geniş ünlülerin daralması, dar ünlülerin genişlemesi, düz ünlülerin yuvarlaklaşması, yuvarlak ünlülerin düzleşmesi,

Yan başlıkları altında incelediğimiz ünlü değişim olaylarının genel tablosu şöyledir:

a>e, ı, i, u, ü,

e>a, ı, i, ü, u,

i>i, u,

i>a, e, ê, i, ı, ü,

o>u, ü, ı, i,

ö>o, ü, ó, ü,

u>ı°, i, o, ü,

ü>e, i, ö, u, ú, ı.

1. 4. Ünlü Düşmesi(Elision)

Değişik fonetik etkiler altında kelimelerin iç ve son seslerinde bulunan bazı ünlülerin düşmesine ünlü düşmesi denir.¹⁸ Karakeçili ağızında görülen başlıca düşme türleri ve nedenleri aşağıdaki gibidir:

Bazı kelimeler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında veya bir kelime ile birleştiklerinde ikinci hecedeki ünlüler düşer

ğaynından “kaynından” (I-14), naklolur “nakil olur” (III-88), ahlı “aklı” (XXXIV-17).

Akıcı, yarı ünlü, sızıcı ve patlayıcı ünsüzlerin arasında bulunan dar ünlüler çoğu zaman düşer.

orda “orada” (I-12), burya “buraya” (I-103), şurya “şuraya” (III-158), yapcahlar “yapacaklar”(XL-7).

Ünlü ile biten bir kelime ünlü ile başlayan diğer bir kelimeyle birleşirse, ilk kelimenin son hecesindeki ünlü düşer ve ikinci kelimenin ön ses ünlüsü kalır, bir heceymiş gibi okunur.

naptın “ne yaptın” (XLII-21), nörüyon “ne örüyön” (XLIV-3), noluyo “ne oluyor” (XLVI-4).

Bazı yabancı kelimelerin orta hecelerindeki dar ve geniş ünlülerin düştüğü görülür

ğamtanının “komutanın” (LXXXV-67), hatca “hatice” (XXXVII-5), vadittiydin “vahdetiydin” (XVI-8).

Son seslerde bazı belirtme hal ekinin düşürüldüğü görülür.

kimse “kimseyi” (II-104), yarısın “yarısını” (XXXIV-33), ümmetin dere “ümmetin deresi” (LXXVI-6), çocuğun getirmiş “çocuğunu getirmiş” (XCV-9).

1. 5. Ünlü Türemesi

Ses özelliklerine veya birbirleri ile birleşme şartlarına bağlı bazı sebeplerle kelimenin ön, iç ve sonun getirilmesiyle oluşan ses hadisesine denir.¹⁹ Karakeçili ağızında özellikle orta türeme olmakla birlikte her üç türeme şeklinde de örnekler görülür.

1. 5. 1. Ön Türeme(Profiks)

Türkçede r, -l, n gibi ünsüzler ile kelime başlamadığı ve ön seste çift ünsüzde bulunmadığı için, yabancı dillerden geçmiş kelimelerin ünsüzlerini ön ses durumundan kurtarmak üzere kelime başında aslında olmayan bir ünlünün eklenmesi olayına denir.²⁰

Karakeçili ilçesinde derlediğimiz metinlerde özellikle l, r, s ile başlayan kelimelerde ı, i, u ünlülerinin türediği görülür.

-ı türemesi: ırahmetlik “rahmetlik” (I-35), ırahat “rahat” (LVI-38), ısıtma “sıtma” (LXXXII-13).

-i türemesi: irençberlik “rençberlik” (IV-1), iresmi “resmi” (XXX-22), ilagene “leğen” (XL-7).

¹⁸ Zeynep Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara 1994, s. 64.

¹⁹ Zeynep Korkmaz, *age*, s. 119.

²⁰ Zeynep Korkmaz, *age*, s. 119

-u türemesi: usu “su”(XXV-15), urumme “rum” (LXI-1).

1. 5. 2. İç Türeme(Inffiks)

Türkçenin hece yapısına aykırı olan yabancı kelimelerde okuyuşu kolaylaştırmak, Türkçe kelimelerde de anlama güç katmak üzere kelimenin iç sesinde türeme görülür. İç seste yan yana bulunan iki ünsüz arasında bir türetilmiş ünlünün girdiği görülür.

a ünlüsü: alamanya “almanya”(XXXV-3).

ı ünlüsü: yalnız “yalnız” (I-35), gızımaz “kızmaz” (I-109), tıraş “traş” (VI-21), birajında “branş” (XXXI-3), adires “adres” (XXXV-8), tıransit “transit” (XXXV-26), tırabızon “trabzon”(LXV-18), tırahtor “traktör” (LXXI-1), gırallığıma “krallığıma” (XCV-9).

i ünlüsü: yalnız “yalnız” (I-130), ekisperde “eksperde” (XXXIV -71), hepsi “hepsi” (XXXV-46), etirafımızı “etrafımızı”(LXXXI-4).

u ünlüsü: guruban olam “kurban olam” (XXI-17).

e ünlüsü: mavezer “mavzer” (III-127).

1. 5. 3. Son Türeme(Suffiks)

Kapalı bir hecenin sonunda da ünlü türemesi görülür. Bu ünlü türeme olayı daha çok –ken ekinin zarf fiili kullanımlarda görülmektedir.

derkene “derken” (III-125), keserkene “keserken” (III-173), sorudurhana (XCII-45), sağhana”sağken”(XCIV-21).

KAYNAKÇA

- AKSAN Doğan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara 1995.
- BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, İstanbul 1994.
- BURAN Ahmet, "Anadolu (Türkiye Türkçesi) Ağızlarının Karşılaştırmalı İncelemesi ve Bu Konu ile İlgili Sorunlar", Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, TDK Yay., 9 Mayıs 1997, Ankara 1999.
- BURAN Ahmet, **Keban Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, Ankara 1997.
- DEVELİ Hayati, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. y. y. Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, Ankara 1995, s. 27.
- ERGİN Muharrem, **Türk Dilbilgisi**, İstanbul 1989.
- GÜLENSOY Tuncer, **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara 1998.
- KARAHAN Leyla, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, Ankara 1996.
- KORKMAZ Zeynep, **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara 1994.
- KORKMAZ Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1992, s. 85.
- KORKMAZ Zeynep, "Batı Anadolu Ağızlarında Asli Vokal Uzunlukları", **TDAY-B 1953**, TDK Yay., Ankara..
- MANSUROĞLU Mecdut, "Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu", **TDAY B 1959**, TDK Yay., Ankara.
- SAĞIR Mukim, "Anadolu Ağızlarında Ünlüler", **TDAY-B, 1995**, TDK Yay., Ankara.